

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК(UDC)94(439-13)-054.72“1918/2000”

РАМАЧ ЯНКО

**ОГЛЯД ІСТОРІЇ РУСИНІВ У ЮГОСЛАВІЇ
(1918-2000)**

У статті подано огляд історії русинів у Королівстві сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. Королівство Югославії) та Соціалістичній Югославії (1945-2000). Проаналізовано основні процеси і тенденції розвитку економічного та суспільного життя, охарактеризовано їхні успіхи у розвитку освітнього, культурного і національного життя.

Ключові слова: русини, Югославія, освіта, культурне життя, соціально-економічні обставини, національне питання.

Після розвалу наприкінці 1918 р. Австро-Угорщини й утворення Королівства сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. - Югославія) русини у новій південно-слов'янській державі могли сподіватися на кращі соціально-економічні та культурно-освітні умови життя, оскільки і вони сприяли утворенню нової держави. У Великій народній скупщині у м. Новий Сад, яка ухвалила рішення про приєднання Воєводини до Королівства Сербії і відповідно до КСХС, взяв участь 21 русин [1, с. 310].

Соціально-економічні обставини

У КСХС/Югославії русини жили у двох із трьох частин області Воєводини, у Бачці і Сремі, та у Славонії - східній частині нинішньої Республіки Хорватії. У Бачці русини проживали у селах Руський Керестур (головний осередок), Господінці, Дюрдьов, Коцур, містах Старий Вербас і Новий Сад, у Сремі - в містах Шид і Сремська Митровиця та селах Беркасово, Бачинці, Бикич-Дол, у Славонії - в селах Петровці, Міклошевці, Пишкуревці, Андрієвці й інших. За першим переписом КСХС 1921 р. в країні виявили себе русинами 20 381 особа. Русини жили переважно у сільській місцевості, займалися хліборобством і скотарством, володіючи приблизно 28588 гольдами землі (гольд дорівнює 0,57 га) [2, с. 130-131]. У середньому на одну особу припадало менше 1,5 гольда землі, що ледь вистачало для скромного життя. Тому велика частина незаможних селян і сільськогосподарських робітників змушена була йти у найми до місцевих багатіїв, решта шукала засобів до існування у містах. Серед русинів зростала питома вага ремісників і купців. Спочатку єдиними представниками русинської інтелігенції були греко-католицькі священники і вчителі, у 20-30-х рр. ХХ ст. з'являються лікарі, фармацевти, інженери, юристи, викладачі вищих шкіл тощо. Це сприяло швидкому і всебічному розвитку русинської громади [3].

Про складні соціально-економічні умови життя русинів свідчить те, що на початку аграрної реформи 1919 р. у Руському Керестурі з 1185 господарств більше половини належали до категорії бідних селян, які мали

Рамач Янко - доктор історичних наук, професор, Університет м. Новий Сад (Сербія).

право отримати землю [4, s. 276-277]. Внаслідок здійснення аграрної реформи і ревізії частина селян втратила отриману раніше землю, оскільки було доведено, що вони користувалися нею неправильно. Зауважимо, що державні органи різними заходами намагалися допомогти біднішим селянам та тим, хто отримав землю за цією реформою, бо розуміли, що без необхідного реманенту та досвіду їм складно буде господарювати у нових умовах. Тому держава сприяла об'єднанню селян у сільськогосподарські кооперативи. Це давало можливість селянам отримати кредити для придбання й оброки землі, закупівлі сільськогосподарських знарядь і худоби та збуту свого врожаю. Так, у 1924 р. у Руському Керестурі був заснований селянський кооператив (аграрний колектив), який налічував приблизно 90 членів. Але проіснував він недовго. У 1929 р. був заснований новий кооператив. Він діяв більш успішно і проіснував до початку Другої світової війни на території Югославії [4, s. 289-294]. Як зазначав у 1939 р. тижневик «Руски новини», основна мета кооперативу - об'єднати селян, які отримали землі внаслідок аграрної реформи, та навчити їх сучасним методам господарювання, заощадливості, колективної солідарності тощо [5, s. 225]. Подібні кооперативи були засновані і в інших місцевостях проживання русинів, наприклад, у Коцурі і Дюрдеві. А кооператив у Мілошевцях отримав від держави велику ділянку орної землі. У міжвоєнний період такі сільськогосподарські об'єднання русинів відіграли важливу роль у згуртуванні селян та набуття ними досвіду ведення ефективного господарювання [4, s. 296-297].

На початку 1926 р. у Руському Керестурі з метою взаємної допомоги та захисту економічних і культурних інтересів громади було засновано селянський клуб. Він влаштовував для селян лекції фахівців щодо нових методів вирощування зернових. Члени клубу висунули ідею заснувати на кооперативних засадах цукрову фабрику. На сторінках тижневика «Руски новини» розпочалася полеміка щодо здатності селян заснувати й утримувати таку фабрику без відповідного досвіду та фахівців. Врешті-решт з'ясувалося, що селянам бракувало необхідного капіталу та досвіду реалізувати таку справу [5, s. 226].

У 1928 р. клуб селян у Руському Керестурі заснував сільськогосподарське об'єднання (задруга) під назвою «Кооператива». Мета об'єднання - надання позичок своїм членам і співпраця з Русинським народним освітнім товариством («Руске народне просвітне друштво», РНПД). Серед перших членів «Кооперативи» був керестурський парох і голова РНПД о. Михайло Мудрий. У 1931 р. «Кооператива» мала вже 82 члени. Селянське об'єднання добре працювало, постійно збільшуючи основний капітал. Членами кооперативу були переважно незаможні селяни, середняки і навіть наймити. Будучи економічною інституцією, кооператив знаходив можливість допомагати не тільки незаможним селянам, але і підтримував матеріально РНПД [5, s. 226-227].

Наприкінці XIX - на початку XX ст. русини у Бачці започаткували вирощування конопель. Після нетривалого спаду виробництва цієї культури, викликаного світовою економічною кризою 1929-1933 рр., воно відновилося. У Руському Керестурі почали діяти невеликі мануфактури/фабрики з переробки конопель. Деякі з них діяли на кооперативних засадах.

Наприкінці 1920-х рр. кредитні та виробничі кооперативи ширяться і в інших місцевостях проживання русинів. У 1928 р. у Дюрдеві заснували кооператив, який об'єднував 160 членів і давав селянам кредити на більш вигідних умовах, ніж банки. У П Сербській землеробській задрозі, що була заснована 1931 р., серед членів були і русини. До тваринницького кооперативу (скотарська задроза) належали як серби, так і русини [6, с. 99-101]. Наприкінці 1931 р. русини у Дюрдеві заснували молочний кооператив, який згодом став членом Експортної спілки молочних кооперативів у м. Новий Сад [5, с. 229].

У 1929 р. у м. Шид була започаткована Русинська ощадна каса, що налічувала близько 200 членів, в тому числі русинів із Шида та сусідніх Беркасова та Бачинців. Один із керівників місцевого РНПД Ілько Крайцар через тижневик «Руски новини» закликав русинів вступати до русинських ощадно-позичкових кас, звертаючи увагу на те, що прибуток цих кооперативів буде використано на користь русинської громади, зокрема на культурно-освітні та національні потреби [7, с. 1]. Під час відвідин Шиду єпископ Діонісій Няраді відзначив корисну діяльність Русинської ощадно-позичкової каси [8, с. 3]. На початку 1930-х рр. у Міклошевцях русини заснували сільськогосподарський кооператив («Скотарська задроза») й ощадно-позичкову касу [5, с. 230].

Отже, поширення кооперативного руху справило значний вплив на розвиток соціально-економічного і національно-культурного життя русинської громади у КСХС/Югославії.

У складних соціально-економічних умовах 1920-х рр. серед робітників і незаможних селян ширився соціалістичний рух. У русинських осередках у Бачці і Сремі почали діяти представники лівих партій. У січні 1920 р. у Руському Керестурі був заснований місцевий осередок Соціал-демократичної партії Югославії (з грудня 1921 р. - Соціалістична партія). Невдовзі він мав близько 600 членів. Але внаслідок тиску влади та внутріпартійних протиріч кількість членів партії в селі суттєво зменшилася. Ліві партії мали своїх прихильників і в інших місцевостях проживання русинів. У другій половині 1930-х рр. невелика кількість русинів вступила до місцевого осередку Комуністичної партії Югославії. Серед сільськогосподарських робітників ширився профспілковий рух. У Руському Керестурі, Коцурі, Старому Вербасі, Міклошевцях і в інших містах русини брали участь у страйках аграрних найманих робітників [9, с. 97-141].

У 1920-30-х рр. певна кількість русинів у пошуках роботи виїхала до Аргентини, Бразилії, Канади та США. Під час світової економічної кризи більшість з них ледь животіла. Правда, деякому щастило. Хтось повернувся додому з капіталом, а хтось залишився в Америці [10, с. 46-59; 11, с. 75-104].

Культурно-освітнє і національне життя

Після створення 1 грудня 1918 р. КСХС русини добре відчували, що вони як невелика етнічна спільнота у південнослов'янській державі краще будуть захищати свої права національної меншості. 13 грудня греко-католицький парох у Дюрдеві Дюра Біндас звернувся листовно до русинської інтелігенції, наголосивши, що настав час швидко і рішуче діяти, запропонував заснувати національно-культурну організацію, яка б заступала інтереси русинів перед

урядом. Звернення знайшло відгук. Першим свою підтримку і готовість працювати на благо русинської громади висловив крижевацький греко-католицький єпископ Д. Няраді, який походив з Руського Керестура. Він вважав, що русини повинні налагодити тісніші зв'язки з українцями Галичини та за зразок для своєї літературної мови взяти українську мову. Д. Біндасу надходили листи підтримки і готовості до співпраці і від інших представників русинської інтелігенції [12, с. 254-255]. Але вже при підготовці до заснування культурно-освітньої і національної організації з'ясувалося, що питання літературної мови стане каменем спотикання: одні давали перевагу українській літературній мові, другі - російській, представники з Коцура вважали, що русинам найбільш прийнятна карпато-русинська мова, оскільки до 1918 р. вона була мовою викладання у своїй конфесійній школі. Русини у Руському Керестурі на чолі із своїм парохом Михайлом Мудрим наполягали на тому, що русини в Югославії вже давно живуть окремо від «великого пня руського народу» (розумій «українського») і в новому місці проживання запозичили багато нового в мові, звичаях, культурі, тому цілком виправданим вважали підняти свою говірку до рівня літературної мови, розвиваючи і доповнюючи її елементами української й інших слов'янських мов [13, с. 453]. До того ж, у 1904 р. Гавриїл Костельник тією говіркою опублікував свій твір «З мойого валала» (Із мого села), показавши, що нею можна писати літературні твори [14].

Півроку Д. Біндас намагався здолати різні суб'єктивні й об'єктивні перешкоди. З одного боку, треба було примирити прихильників протилежних точок зору щодо літературної мови і мови освіти, з другого, скликати установчі збори в умовах, коли засоби транспорту у державі не функціонували. Тому термін скликання зборів двічі переносився. Врешті-решт, установчі збори відбулися у репрезентативному будинку магістрату Нового Саду. У зборах взяли участь близько 150 представників русинів [15, с. 410-411]. Вони ухвалили рішення про заснування товариства під назвою «Руске народне просвітне дружтво» (РНПД), яке буде заступати інтереси русинів перед урядом, організувати і координувати їхнє культурне, освітнє і національне життя. Збори вирішили, що літературною мовою русинів в має стати місцева русинська говірка, яку треба розвивати і вдосконалювати [16, с. 6-8].

Установчі збори прийняли рішення про те, що РНПД буде приділяти увагу розвитку освіти рідною мовою, а тому видаватиме навчальні посібники русинською мовою, а також щорічний календар і тижневу газету для широкого русинського загалу [17, с. 2-6].

Першими шкільними підручниками русинською мовою були Буквар і Читанка. РНПД звернулося до Міністерства освіти з пропозицією виділити кошти на їх друкування. Відповідь була негативною. Міністерство мотивувало це тим, що воно не може виділяти кошти на друк навчальної літератури мовами національних меншин, але дозволило користування підручниками русинською мовою, якщо вони будуть видані на кошти РНПД та відповідатимуть шкільній програмі [18, с. 67-68]. У міжвоєнний період зусиллями товариства побачило світ декілька видань Буквара та Читанки для початкових класів.

РНПД сприяло відкриттю нових класів з русинською мовою навчання.

За законом такі класи можна було відкривати за наявності не менше 30 учнів. Міністерство освіти йшло на поступки русинам і при меншій кількості учнів, а також сприяло переведенню викладачів-русинів до закладів, де навчання здійснювалося русинською мовою. У міжвоєнний період в Югославії викладачів із знанням русинської мови бракувало. Тому РНПД заохочувало тих русинів, які віддавали своїх дітей на навчання до педагогічних (учительських) закладів [18, с. 59-63].

Товариство приділяло велику увагу початковій освіті. У календарях і тижневику «Руски новини» друкувалися матеріали про значення освіти для духовного і матеріального розвитку суспільства взагалі і русинської громади зокрема. РНПД організовувало різноманітні освітні курси для дорослих. Оскільки у русинській громаді неписьменних майже не було, тому освіта для дорослих була спрямована на здобуття нових знань, практичних навичок, ознайомлення із чинним законодавством тощо. У друкованих виданнях РНПД публікувалися статті про нові методи господарювання, сільськогосподарські культури та породи худоби, поради по догляду і лікуванню домашніх тварин. Їх авторами були агрономи, зоотехніки, ветеринари й інші досвідчені фахівці у галузі сільського господарства [5, с. 222-226].

Велика частина русинів жила у важких соціально-економічних умовах. Тому у виданнях РНПД приділялася увага проблемам охорони здоров'я. Лікарі й аптекарі писали про необхідність дотримання здорового способу життя, інформували населення про різноманітні хвороби і методи їх лікування. Такими заходами РНПД сприяло піднесенню рівня обізнаності русинів у галузі охорони здоров'я [19, с. 281-295].

Установчі збори РНПД приділили чимало увагу видавничій діяльності. Було вирішено питання видавати не тільки навчальну літературу, календар і газету, але і різноманітну світську і духовну літературу. Зробити це без власної друкарні було важко, оскільки у сербських друкарнях бракувало кирилических літер русинського й українського алфавітів. Перші видання РНПД - календарі і граматики русинської мови Г. Костельника - були надруковані у Сербській монастирській друкарні у Сремських Карловцях. Через незнання видавцями русинської мови до текстів вкралося чимало помилок [20, с. 441-451].

У грудні 1924 р. почав виходити тижневик «Руски новини», що друкувався у сербській друкарні м. Новий Сад. Першим редактором був місцевий греко-католицький парох Юрій Павич. Він був хорватом за походженням, проте володів русинською мовою. Тижневик виходив регулярно і мав чимало передплатників. У передовиці звичайно розглядалися найактуальніші проблеми русинської громади: політичні, економічні, національні, культурні й освітні питання. На першій сторінці подавалися короткі вісті із країни та світу, другій - статті з релігійного життя русинської громади і греко-католиків, третій - літературні твори і фейлетони та повідомлення з життя різних осередків русинів в Югославії. Часто друкувалися матеріали про співвітчизників у Чехословаччині, Польщі та радянській Україні. Редакція газети намагалася задовольнити потребу в інформації кожного члена русинської громади [21, с. 261-276].

На початку світової економічної кризи редакція тижневика «Руски новини» опинилася у фінансовій скруті. Збільшувалося число

передплатників, які заборгували редакції велику суму. Не вистачало коштів для друку газети. До того ж, додалися непорозуміння між членами управи РНПД. Наприкінці 1930 р. випуск газети було призупинено. Завдяки зусиллям крижевацького єпископа Д. Няраді її випуск відновили. З середини 1931 р. друкувалася у м. Дяково в Хорватії. Редактором став греко-католицький священник Михайло Фірак, який походив із Східної Галичини [21, с. 261-276]. З того часу тижневик виявив свою проукраїнську орієнтацію. Підтримку у цьому редактор знайшов у студентській й учнівській русинській молоді, яка навчалася у Загребі та встановила контакти з місцевою українською громадою та Українським товариством «Просвіта» [22, с. 152-160, 183-192].

Наприкінці 1936 р. завдяки фінансовій допомозі голови товариства й пароха в Руському Керестурі о. Михайла Мудрого, єпископа Д. Няраді й інших добродіїв з русинської громади РНПД придбала власну друкарню. На початку 1937 р. нова друкарня почала працювати у Руському Керестурі [20, с. 441-451].

У 1921-1941 рр. РНПД щорічно видавало «Руски календар». Незмінним його редактором був греко-католицький священник Дюра/Юрій Біндас, який від заснування товариства був заступником голови РНПД, а з 1936 р. - його головою [23]. Від самого початку «Руски календар» мав свою усталену форму і зміст. Починався з календарної частини, потім був розділ «Духовне читання» або «Церковне читання», який містив статті духовного змісту, послання єпископа тощо. Далі йшов розділ «Світське читання», де друкувалися переважно літературні твори русинських письменників Гавриїла Костельника, Осифа Костелника, Янка Фейси, Мафтея Виная, Михайла Ковача, Сильвестра Саламона, Максиміліяна Буїли й інших, а також твори українських письменників Тараса Шевченка, Івана Франка, Івана Нечужа-Левицького, Богдана Лепкого, Степана Руданського, Марко Вовчок, Маркіяна Шашкевича й інших у перекладі на русинську мову (поезія іноді в оригіналі). Публікувалися перекладені на русинську мову твори російських письменників Лева Толстого, Івана Тургенєва, Антона Чехова, Івана Крилова, а також авторів з південнослов'янських літератур [24, с. 422-427].

Досить часто (іноді без виділення в окремий розділ) друкувалася «поучна (повчальна) література». Вона мала освітній характер і була спрямована на підвищення рівня якості повсякденного життя русинської громади, про що вже йшлося вище.

Наклад календаря - 2,5-3 тис. примірників. З огляду на те, що в Югославії тоді проживало близько 25 тис. русинів (за переписом населення 1931 р. - 24 580 осіб), календар доходив майже до кожної русинської хати і мав дуже великий вплив на культурне, освітнє, національне і повсякденне життя русинів у цій балканській країні.

РНПД сприяло розвитку науки серед русинів, особливо мовознавства й історії. У 1923 р. була видана граматики русинської мови Г. Костельника [25], на сторінках календарів друкувалися статті з історії русинів. Йдеться про окремі частини «Хроніка парафії у Руському Керестурі» Г. Костельника [26], яку вважають першою правдивою історією русинів Південної Угорщини, а її автора - батьком русинської історіографії. Публікувалися народні хроніки Руського Керестура і Коцура, хроніка парафії у Коцурі Павла Вукича, а також статті про русинів у Новому Саді, Шиді, Дюрдьові, Раєвому

Селі, Пишкунівцях тощо [27, с. 235-248].

Володимир Гнатюк, перебуваючи 1897 р. серед русинів у Бачці, зауважив, що вони не мали розвинених форм культурно-освітнього життя, а навчання у державних школах здійснювалося угорською мовою, що, на його думку, загрожувало денаціоналізацією та повною мадяризацією русинів [28, с. 9-10]. На початку ХХ ст. (1913 р.) завдяки вчителям конфесійної школи у Коцурі серед русинів Південної Угорщини/Югославії з'являється аматорський театр [29, с. 77-93].

РНПД від часу свого заснування мало осередок у Руському Керестурі, згодом засновувалися філії товариства у місцевостях, де численною була русинська громада. Організаційними центрами роботи РНПД та його філій були читальні, при яких зазвичай діяли аматорські театральні гуртки і хори. Свідченням цього є численні публікації на сторінках тижневика «Руски новини». Під час щорічних звітних зборів РНПД часто влаштувалися театральні вистави, концерти, виступи хорів, на церковні свята (Різдво, Великдень, Трійця та ін.) - так звані «свята культури», коли члени читалень, різноманітних гуртків та організацій змагалися у вправності хорового співу та театрального мистецтва [30].

Активну діяльність у цій справі виявила «Руска народна читальня» у Руському Керестурі. Її натхненником і керівником був на той час молодий вчитель, а згодом видатний русинський письменник і культурно-освітній діяч Михайло Ковач. Він заснував театральний гурток, який намагався ставити складні вистави. Згодом до культурного життя читальні долучилися капелани - брати Онуфрій та Іреней Тимко. Вони виявили себе на ниві хорового мистецтва та музики. Очолюваний ними хор виконував вже складні церковні композиції, народні українські та русинські пісні. Тоді почалася співпраця режисера М. Ковача і диригента О. Тимка, яка знайшла відбиток у театральних виставках, у яких брали участь і оркестр, хор і співаки [31, с. 120-131]. Театрально-музичні колективи читальні давали концерти не тільки у русинських, але і словацьких селах (Півніце, Бачський Петровець та ін.) Воєводини [32, с. 71-89].

Однак, найвищого рівня театральна діяльність виявилася навесні 1939 р., коли до Руського Керестура прибуло приблизно 200 біженців з Карпатської України, в тому числі й частина акторів «Нової сцени» з Хусту на чолі із режисером Юрієм Шерегієм. Він поставив декілька вистав, в яких взяли участь як професійні актори «Нової сцени», так і місцеві аматори. Керестурський театральний гурток гастролював зі своїми п'єсами в сусідніх русинських селах і навіть виступив у професійному театрі в Осієку в Хорватії, про що свідчать позитивні відгуки хорватської преси [33, с. 61-70, 131-138].

Влітку Ю. Шерегій переселився до м. Шид, де також співпрацював із членами русинської читальні, поширюючи театральну майстерність серед місцевих аматорів сцени. Крім того, він навчав русинську молодь у Шиді і Петровцях мистецтву виконання українського танку [34, с. 217-222].

Найбільш активно у міжвоєнний період культурне життя русинів вирувало у Руському Керестурі. Значних успіхів на ниві культури досягли і місцеві філії РНПД у Коцурі, Дюрдеві, Новому Саді, Старому Вербасі, Шиді, Петровцях, Миклошевцях та інших місцевостях проживання русинів. Так,

театральну аматорську трупу у Старому Вербасі очолив досвідчений театральний діяч Петро Різнич Дядя, який прибув до Югославії у складі білої еміграції. Свою діяльність театрального режисера він продовжував серед русинів і сербів в Югославії і після Другої світової війни [30]. Драматичний театр русинів в Югославії (нині в Сербії) і дотепер діє під назвою «Руски народни театар Петро Ризнич Дядя».

До середини 1930-х рр. культурно-освітнє і національне життя русинів в Югославії можна розглядати крізь призму діяльності РНПД, яке поширювало свій вплив на всі ділянки суспільного життя русинів у країні. Правда, вже на початку створення РНПД у дискусії щодо літературної мови русинів у КСХС окремі делегати виявили проросійську орієнтацію. У 1922 р. почав виходити бюлетень «Русски батог», на сторінках якого були задекларовані програмні засади нової, світської інтелігенції русинів на культурно-освітній і національній нивах. У бюлетені, з одного боку, без жодної аргументації засуджувалися русинські греко-католицькі священники в Югославії за їхню проугорську орієнтацію та «антинародну» діяльність, применшувалися перші важливі успіхи РНПД у видавничій справі, критикувалася граматика русинської мови Г. Костельника, з другого, пропагувалися проросійська орієнтація, перехід русинів греко-католиків у православну віру, призначення у греко-католицькі церкви православних священників переважно зі складу російської білої еміграції, запровадження у школах замість русинської мови російської та призначення до них православних вчителів із середовища білої еміграції [35, s. 849-858]. Спочатку проросійськи орієнтована група русинів не виявляла активності і лише на початку 1930-х рр. вперше у Коцурі, а потім і в Старому Вербасі розпочала пропаганду переходу русинів греко-католиків у православну віру. У вересні 1933 р. у Старому Вербасі була заснована ще одна русинська організація - «Културно-просвітни союз югославянских Русинох» (КПСЮР), який 1936 р. перейменовано на «Културно-национални союз югославянских Русинох» (КНСЮР). Керівництво КПСЮР наполягало на тому, щоб світська інтелігенція перебрала головну роль у культурно-освітньому житті русинської громади, запевняючи, що Союз буде однаково сприймати всіх русинів, і греко-католиків, і православних [9, s. 83-91]. Невдовзі виявилось, що задекларована програма Союзу була тільки завісою, за якою ховалася програма, що була опублікована 1922 р. у бюлетені «Русски батог» [36, с. 50-51].

У виданнях РНПД, головним чином, календарях і тижневику «Руски новини» друкувалися вісті, інформації та статті про русинів/українців у Словаччині, Польщі (Галичина) і радянській Україні. Тижневик досить докладно інформував про культурно-освітнє і національно-громадське життя русинів/українців Підкарпатської Русі у Чехословаччині. Чимало уваги приділялося діяльності крижевацького єпископа Діонізія Няраді, який у 1922-1927 рр. виконував обов'язки тимчасового апостольського адміністратора Пряшівської греко-католицької єпархії. В історіографії відзначена його активна проукраїнська діяльність в той період своєї служби у Чехословаччині [37, с. 147-193].

«Руски новини» так само подавали дуже докладні відомості про Карпатську Україну періоду автономії та незалежності (жовтень 1938 р. -

середина березня 1939 р.), завжди прихильно ставлячись до намагань українців Закарпаття відстояти свою незалежність [38, с. 457-475; 39, с. 119-123]. Друкований орган КПСЮР/КНСЮР «Русска заря» негативно оцінював як діяльність єпископа Д. Няраді, який з 15 листопада 1938 р. до березня 1939 р. був апостольським адміністратором греко-католицької церкви в Карпатській Україні, так і саму Карпатську Україну, стверджуючи, що українці Закарпаття проголосили незалежність заради поширення ідеї створення Української держави за рахунок території Польщі, Росії, Румунії й Угорщини. Йшлося також про запровадження урядом Карпатської України терору проти власного населення, яке не погоджувалося з його режимом. Августина Волошину закидали, що саме завдяки його діям угорці окупували Ужгород і Мукачево, а збройний опір січовиків описували не як оборону від угорських окупантів, а як знущання над народом. Про прибулих навесні 1939 р. до Югославії 350 біженців з Карпатської України, з яких близько 200 осіб знайшли притулок серед русинів у Руському Керестурі, на сторінках газети *«Русска заря»* писали в негативному сенсі. Їх вважали зрадниками, втікачами, які не бажали захищати батьківщину, дармоїдами, які прибули до Югославії з метою відібрати роботу у місцевої русинської інтелігенції [36, с. 55-56].

У виданнях РНПД подавалася докладна інформація про українців у Галичині, особливо про діяльність товариств «Просвіта» і «Рідна школа», кредитних й ощадно-позичкових кооперативів. Широко висвітлювалася тема політичної боротьби русинів/українців у Польщі взагалі та Східній Галичині зокрема за свої національні права й утворення незалежної української держави, діяльності української греко-католицької церкви. У передовицях тижневика «Руски новини» йшлося про відзначення ювілеїв видатних українських/русинських письменників, культурних, політичних, церковних і наукових діячів із Галичини, зокрема Івана Франка, Володимира Гнатюка, В'ячеслава Липинського, Богдана Лепкого, Маркіяна Шашкевича, Андрія Шептицького та інших [40, с. 487-496].

РНПД очолювали греко-католицькі священники, тому не диво, що матеріали про життя українців у Радянському Союзі мали завжди негативні оцінки щодо діяльності більшовиків і радянської влади в економічній галузі та тиску на українське селянство. До русинів в Югославії різними шляхами надходили відомості про трагічні події на селі та голодомор 1932-1933 рр. в Україні. В той час у тижневику публікувалися повідомлення про страхіття штучного голоду, від якого померли мільйони невинних людей. Найчастіше писалось про ставлення радянської влади до українського селянства, нездатність уряду організувати сільськогосподарське виробництво, репресії щодо селян, голодомор та його наслідки, свідчення очевидців голоду, приклади людоїдства, «глухість» уряду до трагедії та реакція на неї за кордоном. Така інформація не могла нікого залишити байдужим, а співпереживання за співвітчизників у неволі сприяло утвердженню національної свідомості русинів в Югославії [41, с. 42-49]. У виданнях КПСЮР/КНСЮР про Голодомор не згадували, але вихваляли «успіхи» радянської економіки [36, с. 55-56].

У своїх виданнях РНПД приділяло належну увагу й економічному розвитку русинської громади, оскільки, на думку керівників товариства, міцна

економічна база сприятиме зміцненню і поглибленню культурно-освітнього та національного життя русинів [5, s. 222-223].

Зважаючи на те, що у складних соціально-економічних умовах серед населення посилюється діяльність лівих політичних партій, керівники РНПД через друковані засоби намагалися протиставити їм ідеї християнського соціалізму [42, с. 17-23]. Вони безпосередньо зверталися до урядових інституцій із запитами щодо умов придбання русинськими незаможними селянами землі за аграрною реформою [43, с. 11]. У тижневику «Руски новини» подавалася інформація щодо купівлі землі на вигідних умовах в окремих місцевостях Срема і Славонії [5, s. 231].

Під час світової економічної кризи 1929-1932 рр., коли умови господарювання та збуту сільськогосподарської продукції погіршилися, у друкованих виданнях РНПД ширилася інформація про необхідність гуртування селян, створення сільськогосподарських кооперативів, заготівельно-збутових, ощадно-позичкових і кредитних товариств [44, с. 131-136], пропагувалася ідея об'єднання у кооперативах різних категорій селян, що, на думку авторів статей, зміцнювало б русинську громаду в Югославії [45, с. 1].

Ремісники також мали свої окремі корпоративні об'єднання. Так, у 1827 р. було засновано цех у Куцурі, 1834 р. - у Руському Керестурі (64 члени) [46, с. 85-97]. Через 100 років цех ремісників у другому місті налічував уже 150 членів [47, с. 3], а 1938 р. збудував власний Ремісничий дім [48, с. 3].

У міжвоєнний період у Шиді працювало близько 30 ремісників і купців русинів, які мали гарну репутацію у місті й околицях. На жаль, вони недостатньо міцно були пов'язані зі своєю національною громадою і не брали участі в її культурно-національному житті. Тому вчитель Осиф Торма намагався залучити їх до громадського життя, заохочуючи поділитися досвідом і коштами на благо громади [49, с. 119-122].

У виданнях РНПД ширилася інформація про нові методи господарювання, засоби виробництва, породи худоби, заохочення займатися ремеслом і торгівлею, заощаджувати гроші у банках та кредитних кооперативах, що, врешті-решт, повинно було принести загальну користь громаді [5, s. 232]. У читальнях РНПД влаштовувалися різноманітні лекції щодо сучасних форм господарювання у землеробстві і тваринництві, організації кооперативів, заощадження коштів у фінансових установах. Найчастіше доповіді виголошували провідні діячі РНПД Михайло Поливка, Ілько Крайцар, Михайло Рамач, Юрій Біндас, Євгеній Гербут та інші [5, s. 233].

При заснуванні РНПД була прийнята резолюція, що основою літературної русинської мови вважатиметься місцева говірка. Але реалізувати це у друкованих виданнях було складно, оскільки ще не була створена усталена мовна норма. Кожний автор писав як знав, а редактор правив тексти на свій розсуд. Після появи у 1923 р. Граматики русинської мови Г. Костельника, мова і правопис у виданнях РНПД поступово унормувалися, незважаючи на те, що редакторами тижневика і календаря були хорват Ю. Павич та українець М. Фірак, які недосконало володіли русинською мовою. Поступово усталені мова і правопис друкованих видань РНПД сприяли подальшому розвитку русинської літературної мови.

Мовна концепція у виданнях КПСЮР/КНСЮР від самого початку не була чітко визначена, тому мова часто відрізнялася від народної говірки. Керівники Союзу, не визнаючи Граматики русинської мови Г. Костельника та його правопису, свого власного правопису не створили. Русинська мова і правопис у цих виданнях часто були наслідком індивідуальної реалізації поодиноких авторів. Одні з них більше вживали сербизмів, частково використовуючи сербський правопис, інші - русизми та слова із карпатських русинських говірок. Така плутанина у виданнях Союзу у міжвоєнний період не могла позитивно вплинути на розвиток русинської літературної мови.

На відмінну від політичної, ідеологічної, релігійної і національної орієнтації РНПД, про яку йшлося вище, національна й ідеологічна програма КПСЮР/КНСЮР базувалася на імперській ідеології царської Росії. Керівникам Союзу найбільше не до вподоби були проукраїнська орієнтація РНПД та його тісні стосунки з греко-католицькою церквою. Тому вони «просвіташів», як називалися члени РНПД, засуджували як ворогів не тільки «русского народа» (розумій: російського), але і всього «слов'янства», і доводили, що українство створили найлютіші вороги слов'янства і Росії - німці, мадяри та поляки. В описі та тлумаченні таких складних історичних процесів, як етногенез, походження нації, національна ідентичність тощо автори у виданнях КПСЮР/КНСЮР, уникаючи правди (від незнання чи навмисно), часто все спрощували. Головне було представити українофілів «габсбурзькими прихильниками» та мадяронами. Звичайний народ намагалися переконати в тому, що для русинів літературною мовою має стати «русська», тобто російська мова, оскільки «русська земля од Попраду аж до Тихого океану» і всюди там живе «русски народ». Про українців, українську мову та українське національне питання у виданнях КПСЮР/КНСЮР писали негативно. Особливо засуджували «украинствующих», які під іменем «українець» хочуть чогось окремого, що спрямоване проти «русскосци», проти єдності «русского народу» і проти слов'янства. На сторінках видань КПСЮР/КНСЮР друкувалися поезія і проза русинських авторів з Югославії та Підкарпатської Русі, переважно невисокого літературного рівня, але просякнуті основними ідеями Союзу - любов до «матушки Росії» і всього «русского», міфічна єдність слов'янства, ненависть до українства та греко-католиків тощо. Твори авторів інших літератур тут не друкувалися. Про українських письменників І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Драгоманова та їхні твори якщо і згадувалося, то лише крізь призму ідеології імперської Росії [22, с. 183-192].

Отже, діяльність РНПД на культурно-освітній, національній та релігійній нивах серед русинського населення порівняно з діяльністю КПСЮР/КНСЮР була більш ефективною, цілеспрямованою і далекоглядною, а більша частина культурно-національних і політичних ідей і прагнень КПСЮР/КНСЮР виявилася нежиттєздатною і не знайшла підтримки у русинів Югославії [36, с. 56].

Після захоплення гітлерівською Німеччиною Югославії у квітні 1941 р. країна була поділена на декілька окупаційних зон. Русини Бачки опинилися під угорською окупацією, Срема і Славонії - під владою Незалежної держави Хорватії (НДХ). Від початку руху опору у Бачці частина русинів, яка належала

до Комуністичної партії Югославії (КПЮ), взяла в ньому участь. У Сремі і Славонії русини також входили до лав народно-визвольного війська. Влітку 1944 р. німці інтернували велику кількість чоловіків з Бачки, в тому числі і русинів. Приблизно 10% русинів Бачки перебували у загонах народно-визвольного війська.

На початку окупації Югославії культурна діяльність русинської громади майже припинилася. РНПД і КНСЮР не діяли. У Руському Керестурі РНПД, намагаючись зберегти свою будівлю, друкарню і майно, відкрило Організацію греко-католицької молоді (ОГМ) - філію однойменної організації в Ужгороді. Найбільш активно вона виявила себе у діяльності хору. Під час угорської окупації Бачки мовою навчання в русинських школах стала угорська, Срема і Славонії - хорватська.

Русини у соціалістичній Югославії

Після визволення у 1945 р. Югославії та проголошення її соціалістичною республікою були здійснені націоналізація засобів виробництва й аграрна реформа. Найбідніші верстви селян отримали невеликі наділи землі. При здійсненні колективізації селянських господарств насильницькі методи не застосовувалися, але дрібні індивідуальні господарства зазнавали тиску з боку влади. Індустріалізація народного господарства та розвиток міст дали можливість великій частині русинських селян, переважно молоді, знайти собі працю і переселитися до міста. З міської учнівської молоді почала формуватися нова русинська інтелігенція. Проте процес урбанізації русинів мав і негативні наслідки - розпорошення відносно компактних і закритих сільських громад, змішані шлюби, асиміляція частини русинів в іншому етнічному і релігійному середовищах. Загалом суспільно-економічне та громадське життя русинів у соціалістичній Югославії покращилося.

У соціалістичній Югославії русини здобули національні права, яких раніше не мали. Велику частину діяльності у культурно-освітньому і національному житті русинів, яку у міжвоєнний період здійснювали РНПД і частково КПСЮР/КНСЮР, тепер перебрали на себе державні інституції. Друкарня і майно РНПД стали власністю новозаснованого підприємства «Руске слово», яке розпочало видавати однойменний тижневик. Крім того - тижневик «Народний календар» та іншу друковану продукцію. На радіо у Новому Саді транслювалися передачі русинською мовою. Восени 1945 р. була заснована «Руска матка» (Матиця русинська) - організація, яка організувала і координувала культурно-освітнє і національне життя русинів в Югославії та підтримувала співпрацю русинів й українців.

Русини отримали право мати початкову школу з рідною мовою навчання. Всі шкільні підручники русинською мовою видавалися державним коштом. 1945 р. у Руському Керестурі була відкрита нижча реальна гімназія з русинською мовою навчання.

У 1952 р. підприємство «Руске слово» почало видавати часопис «Шветлоц» (Світло), на сторінках якого публікувалися літературні, публіцистичні та наукові твори. Але 1954 р. видання часопису припинилося, передачі русинською мовою на місцевому радіо були скасовані. Русинська громада сприйняла це як скорочення своїх національних прав. У середині 1960-х рр. видавнича діяльність підприємства «Руске слово» відновилася.

Більш активно почали діяти русинські громадські організації. Ширилися різноманітні форми культурно-мистецької діяльності.

У травні 1990 р. був заснований Союз русинів і українців Югославії. Він дотримувався ідеї, що русини в Югославії є частиною українського народу. Союз розпочав різноманітну культурно-національну діяльність, налагодив зв'язки з культурно-освітніми організаціями в Україні [50, с. 360-371, 391-402] та діаспорі. На противагу Союзу та за підтримки югославського уряду противники такої ідеї у грудні того ж року заснували нову «Руску матку», яка сповідувала ідею окремішності русинів. Вона розпочала співпрацю з тими русинськими організаціями у Центральній Європі, які негативно ставилися до України.

Процес розпаду Югославії на початку 1990-х рр. супроводжувався великими матеріальними і людськими втратами. Зі створенням нових незалежних держав більша частина русинів опинилася у Республіці Сербії, зокрема в автономній області Воєводина, менша частина - у Республіці Хорватії.

Русини у Сербії користуються правами національної меншини. Вони мають початкові восьмирічні і середню школи і гімназію, в яких навчання здійснюється русинською мовою. На філософському факультеті Університету у м. Новий Сад діє відділ русиністики. На радіо і телебаченні Нового Саду транслюються передачі русинською мовою. Майже в кожному місці у Воєводині, де живе велика частина русинів, діє культурно-мистецьке товариство або національна громадська організація. З 2003 р. греко-католики у Сербії мають свого єпископа й екзархат.

Отже, у другій половині ХХ ст. русинська громада в Сербії набула офіційного статусу національної меншини. Вона користується певними правами у галузі національно-культурного життя, що закріплені законодавчо. Перспективними, на наш погляд, є дослідження щодо розвитку культурно-освітнього життя русинів в сучасній Югославії та взаємовідносин місцевих русинської й української громад.

-
1. *Pekić P. Povijest oslobođenja Vojvodine / P. Pekić. - Subotica, 1931.*
  2. *Биндас Д. Народна штатистика бачко-сримских Русиних 1921 року / Д. Биндас // Руски календар 1923. - Руски Керестур, 1923. - С. 130-131.*
  3. *Жирош М. Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецe 1745-2001 / М. Жирош. - Т. IV. - Нови Сад, 2004. - 642 с.*
  4. *Гацеша Н. Rusini između dva svetska rata / N. Gaćeša // Godišnjak Društva istoričara Vojvodine. - Novi Sad, 1977. - S. 275-308.*
  5. *Ramač J. Zemljoradničke zadruge/kooperative i štedno-kreditne kase Rusina u Jugoslaviji u periodu između dva svetska rata / J. Ramač // Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura. Zbornik radova. - 2. - Novi Sad, 2015. - S. 219-238.*
  6. *Отич Л. Зоз прешлосци Дюрдьова / Л. Отич. - Дюрдьов, 1995. - С. 240.*
  7. *Крайцар И. Шпоровни каси наша народна потреба / И. Крайцар // Руски новини. - Нови Сад, 1929. - Ч. 44. - С. 1.*
  8. *Крайцар И. Шид / И. Крайцар // Руски новини. - Нови Сад, 1930. - Ч. 12. - С. 3.*
  9. *Biljnja V. Rusini u Vojvodini. Prilog izučavanju istorije Rusina Vojvodine (1918-1945) / V. Biljnja. - Novi Sad, 1987. - 191 s.*
  10. *Жирош М. Одход наших людзох до Канади и Арцентити / М. Жирош // Народни календар 1984. - Руски Керестур, 1984. - С. 46-59.*

11. *Жирош М.* Миграция Керестурцох до Сриму, Славонії и Америки (1890-1920) / М. Жирош // Народни календар 1985. - Нови Сад, 1985. - С. 75-104.
12. *Миз Р.* Гу «Хроніки єдного часу» (1) / Р. Миз // Шветлосц. - Нови Сад, 1969. - Ч. 3. - С. 253-266.
13. *Цап М. М.* Прилоги за историю рускей культуры у Югославії / М. М. Цап // Шветлосц. - Нови Сад, 1980. - Ч. 4. - С. 444-464.
14. *Костелник Г.* З мойого валала. Идилски веньец / Г. Костелник. - Жовква, 1904. - 43 с.
15. *Рамач Я.* Припреме за оснивање Русинског народног просветног друштва / Я. Рамач // Истраживања. - Нови Сад, 2012. - Ч. 23. - С. 399-413.
16. Записник I-го руского народног собрания отриманого 2. VII 1919. року у Новим-Саду // Руски календар 1921. - Руски Керестур, 1921. - С. 6-8.
17. *Биндас Ю.* О пребудзеню бачвано-сримских Русинох / Ю. Биндас // Руски календар 1921. - Руски Керестур, 1921. - С. 2-6.
18. *Рамач Я.* Прилог историї школства Руснацох у Югославії у периодзе медзи двома шветовима войнами (1918-1941) / Я. Рамач // Шветлосц. - Нови Сад, 2001. - Ч. 1. - С. 55-73.
19. *Рамач Я.* Прилоги о здравственой культуры и заштити у виданьох Руского народног просвитног друштва (1921-1941) / Я. Рамач // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. - Књ. LX-2. - Нови Сад, 2015. - С. 281-295.
20. *Рамач Я.* Перша руска друкарня / Я. Рамач // Шветлосц. - Нови Сад, 2004. - Ч. 4. - С. 441-451.
21. *Рамач Я.* Перша фаза видаваня Руских новинох (1924-1930) / Я. Рамач // Годишњак Филозофског факултета Новом Саду. - Књ. XXXVIII-2. - Нови Сад, 2013. - С. 261-276.
22. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. - Мьнchen-Berlin, 2010. - 523 с.
23. *Ратач Ј.* Đura Bindas kao publicista u kulturno-prosvetnom i nacionalnom preporodu Rusina u Jugoslaviji (1918-1941) / Ј. Ратач // Osmi Međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura, Univerzitet u Novom Sadu - Filozofski fakultet Novi Sad. - Novi Sad, 2016. - У друку.
24. *Рамач Я.* Дела јужнословенских књижевности на страницама издања Русинског народног просветног друштва (1921-1941) / Я. Рамач // Славистика. - Књ. XVIII. - Београд, 2014. - С. 422-427.
25. *Костельник Г.* Граматика бачваньско-рускей бешеди / Г. Костельник. - Руски Керестур, 1923. - 104 с.
26. *Костельник Г.* Liber memorabilium грекокатоліцкей парохиї бачкерестурскей / Г. Костельник. - Нови Сад, 1998. - 218 с.
27. *Рамач Я.* Историография Руснацох у Югославії у чаше медзи двома шветовима войнами / Я. Рамач // Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. - Књ. XXXIX-1. Нови Сад, 2014. - С. 235-248.
28. *Гнатюк В.* Руські оселі в Бачці. (В Полудневій Угорщині) / В. Гнатюк // Записки наукового товариства ім. Шевченка. - Львів, 1898. - Т. XXII. - С. 1-58.
29. *Цап М. М.* Репертоар писньох коцурскей «Забави» з 1913. року / М. М. Цап // Цап М. М. На жридлох духовности. - Нови Сад, 2014. - С. 77-93.
30. *Латяк Д.* Театрални живот Руснацох. 1. Театрални живот од початкох по 1945. рок / Д. Латяк. - Нови Сад, 2008.
31. *Рамач Я.* Хор Рускей народней читальні у Руским Керестуре 1933-1941. / Я. Рамач // Християнски календар "Дзвони" 1999. - Руски Керестур, 1999. - С. 120-131.
32. *Рамач Я.* Прилог виучованю культурних контактох Руснацох и Словацох у Югославії медзи двома шветовима войнами / Я. Рамач // Шветлосц. - Нови Сад, 2002. - Ч. 1-2. - С. 71-89.
33. *Шереги Ю.* Українски театрални представи, курси українских танцох и други импресії у Бачки и Срime 1939-1940. рок (I-II) / Ю. Шереги // Шветлосц. - Руски Керестур, 1967. - Ч. 1/2. - С. 61-70, 131-138.
34. *Шереги Ю.* Українски театрални представи, курси українских танцох и други импресії у Бачки и Срime 1939-1940. рок (III) / Ю. Шереги // Шветлосц. - Руски Керестур, 1967. - Ч. 3. - С. 217-222.
35. *Рамач Я.* Руски батог (Русински бич) из 1922. године - памфлет или политичка, верска и национална платформа / Я. Рамач // Љbesti Međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. - knj. 2. - Novi Sad, 2013. - S. 849-858.
36. *Рамач Я.* Культурно-національний союз югославських русинів: основні напрямки культурно-освітньої, національної та релігійної діяльності (1934-1941) / Я. Рамач // Особистість,

суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення. Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. у 2 ч. - Ч. I. - Суми, 2016. - С. 52-55.

37. *Маляцко М.* Преосвященний Владика д-р Діонісій Нярадї - апостол і місіонер / М. Маляцко // Богословія. - Рим, 1995. - Ч. 59. - С. 147-193.

38. *Рамач Я.* Русинско народно просветно друштво и рецепција о Поткарпатској Русији/ Карпатској Украјини у његовим издањима 1938-1939. године / Я. Рамач // Истраживања. - Нови Сад, 2013. - Т. 24. - С. 457-475.

39. *Цап М. М.* Тема Карпатскеј Украјини у периодичних и књижкових виданњох Руснацох и Украјинцох Југославији / М. М. Цап // Цап М. М. На жридлох духовности. - Нови Сад, 2014. - С. 119-123.

40. *Рамач Я.* Видання Руського народного освітнього товариства в Югославії про українців Галичини (1921-1941) / Я. Рамач // *Ukrainistika - minulost, paitomnost, budoucnost III - Kolektivni monografije, Masarikova univerzita Brno.* - Brno, 2015. - S. 487-496.

41. *Рамач Я.* Тиждевик «Руски новини» в Югославії про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / Я. Рамач // *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення. Збірник матеріалів Міжнар. наук. конф. у 2 ч. - Ч. 2. - Т. I. - Суми-Курськ, 2014. - С. 42-49.*

42. [Анонім]. О социялизму // Руски календар 1923. - Руски Керестур, 1923. - С. 17-23.

43. *Павич Ю.* Дійствованє «Руского Народ. Просвитного Друштва» у року 1920./21. / Ю. Павич // Руски календар 1922. - Руски Керестур. - С. 11.

44. *Крайцар И.* О руских шпоровних касох / И. Крайцар // Руски календар 1931. - Руски Керестур, 1931. - С. 131-136.

45. *О. М. Хасен* кооперативох / М. О. // Руски новини. - Нови Сад, 1929. - Ч. 32. - С. 1.

46. *Бордаш А.* Керестурски цех ремеселнікох / А. Бордаш // Народни календар 1982. - Нови Сад, 1982. - С. 85-97.

47. [Анонім] Стога рочніца Майсторского друштва // Руски новини. - Дяково, 1934. - Ч. 50. - С. 3.

48. [Анонім] Вельке торжество у Руским Керестуре. Преслава 20-рочніца зединєня, пошвещанє новей школи и Ремесельного Дому // Руски новини. - Руски Керестур, 1938. - Ч. 47. - С. 3.

49. *Торма О.* Нашо майстрове и тарговци у Шиду / О. Торма // Руски календар 1940. - Руски Керестур, 1940. - С. 119-122.

50. *Саган Г. В.* Югослав'яни у XX столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною / Г. В. Саган. - К., 2012. - 567 с.

References

1. Pekić P. Povijest oslobođenja Vojvodine / P. Pekić. - Subotica, 1931.
2. Bindas D. Narodna shtatistika bachko-srimskih Rusinokh 1921. roku / D. Bindas // Ruski kalendar 1923. - Ruski Kerestur, 1923. - S. 130-131.
3. Zhirosh M. Bachvansko-srimski Rusnatsi doma i u shvetse 1745-2001 / M. Zhirosh. - T. IV. - Novi Sad, 2004. - 642 s.
4. Gaćeša N. Rusini izmepu dva svetska rata / N. Gaćeša // Godišnjak Društva istoričara Vojvodine. - Novi Sad, 1977. - S. 275-308.
5. Ramaи J. Zemljoradniike zadruge/kooperative i lъtedno-kreditne kase Rusina u Jugoslaviji u periodu izmepu dva svetska rata / J. Ramaи // Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura. Zbornik radova. - 2. - Novi Sad, 2015. - S. 219-238.
6. Otich L. Zoz preshlostsi Dyurd'ova / L. Otich. - Dyurd'ov, 1995. - S. 240.
7. *Kraytsar I.* Shporovni kasi nasha narodna potreba / I. Kraytsar // Ruski novini. - Novi Sad, 1929. - Ch. 44. - S. 1.
8. Kraytsar I. Shid / I. Kraytsar // Ruski novini. - Novi Sad, 1930. - Ch. 12. - S 3.
9. Biljnja V. Rusini u Vojvodini. Prilog izuiavanju istorije Rusina Vojvodine (1918-1945) / V. Biljnja. - Novi Sad, 1987. -191 s.
10. Zhirosh M. Odkhod nashikh lyudzokh do Kanadi i Archentiti / M. Zhirosh // Narodni kalendar 1984. - Ruski Kerestur, 1984. - S. 46-59.
11. Zhirosh M. Mirratsiya Keresturtsokh do Srimu, Slavonii i Ameriki (1890-1920) / M. Zhirosh // Narodni kalendar 1985. - Novi Sad, 1985. - S. 75-104.
12. Miz R. Gu «Khroniki ednogo chasu» (1) / R. Miz // Shvetlostsi. - Novi Sad, 1969. - Ch. 3. - S. 253-266.

13. Tsap M. M. Prilogi za istoriyu ruskey kulturi u Yugoslavii / M. M. Tsap // Shvetlosts. - Novi Sad, 1980. - Ch. 4. - S. 444-464.
14. Kostelnik G. Z moyogo valala. Idilski ven'ets / G. Kostelnik. - Zhovkva, 1904. - 43 s.
15. Ramach J. Pripreme za osnivaње Rusinskog narodnog prosvetnog drushtva / J. Ramach // Istrazhivaња. - Novi Sad, 2012. - Ch. 23. - S. 399-413.
16. Zapisnik I-go ruskogo narodnogo sobraniya otrimanogo 2. VII 1919. roku u Novim-Sadu // Ruski kalendar 1921. - Ruski Kerestur, 1921. - S. 6-8.
17. Bindas Yu. O prebudzenyu bachvano-srimskih Rusinokh / Yu. Bindas // Ruski kalendar 1921. - Ruski Kerestur, 1921. - S. 2-6.
18. Ramach Ya. Prilog istorii shkolstva Rusnatsokh u Yugoslavii u periodze medzi dvoma shvetovima voynami (1918-1941) / Ya. Ramach // Shvetlosts. - Novi Sad, 2001. - Ch. 1. - S. 55-73.
19. Ramach Ya. Prilogi o zdravstveney kulturi i zashchiti u vidan'okh Ruskogo narodnog prosvitnogo druzhtva (1921-1941) / Ya. Ramach // Godishњak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. - Kњ. LKh-2. - Novi Sad, 2015. - S. 281-295.
20. Ramach Ya. Persha ruska drukarnya / Ya. Ramach // Shvetlosts. - Novi Sad, 2004. - Ch. 4. - S. 441-451.
21. Ramach Ya. Persha faza vidavanya Ruskikh novinokh (1924-1930) / Ya. Ramach // Godishњak Filozofskog fakulteta Novom Sadu. - Kњ. XXXVIII-2. - Novi Sad, 2013. - S. 261-276.
22. Rummyantsev O. Pitannya natsional'noi identichnosti rusiniv i ukraїntsviv Yugoslavii (1918-1991) / O. Rummyantsev. - Mњnchen-Berlin, 2010. - 523 s.
23. Ramaи J. Pura Bindas kao publicista u kulturno-prosvetnom i nacionalnom preporodu Rusina u Jugoslaviji (1918-1941) / J. Ramaи // Osmi Mepunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kutura, Univerzitet u Novom Sadu - Filozofski fakultet Novi Sad. - Novi Sad, 2016. - У друку.
24. Ramach J. Dela juzhnoslovenskikh књizhevnosti na stranitsama izdaња Rusinskog narodnog prosvetnog drushtva (1921-1941) / J. Ramach // Slavistika. - Kњ. XVIII. - Beograd, 2014. - S. 422-427.
25. Kostel'nik G. Gramatika bachvan'sko-ruskey beshedi / G. Kostel'nik. - Ruski Kerestur, 1923. - 104 s.
26. Kostel'nik G. Liber memorabilium grekokatolitskey parokhii bachkeresturskey / G. Kostel'nik. - Novi Sad, 1998. - 218 s.
27. Ramach Ya. Istoriografiya Rusnatsokh u Yugoslavii u chashe medzi dvoma shvetovima voynami / Ya. Ramach // Godishњak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. - Kњ. XXXX-1. Novi Sad, 2014. - S. 235-248.
28. Gnatyuk V. Rus'ki oseli v Bachtсі. (V Poludneviy Ugorshchini) / V. Gnatyuk // Zapiski naukovogo tovaristva im. Shevchenka. - L'viv, 1898. - T. XXII. - S. 1-58.
29. Tsap M. M. Repertoar pish'okh kotsurskey «Zabavi» z 1913. roku / M. M. Tsap // Tsap M. M. Na zhidlokh dukhovnosti. - Novi Sad, 2014. - S. 77-93.
30. Latyak D. Teatralni zhivot Rusnatsokh. 1. Teatralni zhivot od pochatkokh po 1945. rok / D. Latyak. - Novi Sad, 2008.
31. Ramach Ya. Khor Ruskey narodney chital'ni u Ruskim Keresture 1933-1941. / Ya. Ramach // Khristiyanski kalendar "Dzvoni" 1999. - Ruski Kerestur, 1999. - S. 120-131.
32. Ramach Ya. Prilog viuchovanyu kulturnikh kontaktokh Rusnatsokh i Slovatsokh u Yugoslavii medzi dvoma shvetovima voynami / Ya. Ramach // Shvetlosts. - Novi Sad, 2002. - Ch. 1-2. - S. 71-89.
33. Shereri Yu. Ukraїnski teatralni predstavi, kursy ukraїnskikh tantsokh i drugi impresii u Bachki i Srime 1939-1940. rok (I-II) / Yu. Shereri // Shvetlosts. - Ruski Kerestur, 1967. - Ch. 1/2. - S. 61-70, 131-138.
34. Shereri Yu. Ukraїnski teatralni predstavi, kursy ukraїnskikh tantsokh i drugi impresii u Bachki i Srime 1939-1940. rok (III) / Yu. Shereri // Shvetlosts. - Ruski Kerestur, 1967. - Ch. 3. - S. 217-222.
35. Ramach Ya. Ruski batog (Rusinski bich) iz 1922. godine - pamflet ili politichka, verska i natsionalna platforma / J. Ramach // Љesti Mepunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kutura. - knj. 2. - Novi Sad, 2013. - S. 849-858.
36. Ramach Ya. Kul'turno-natsional'niy soyuz yugoslavs'kikh rusiniv: osnovni napryamki kul'turno-osvitn'oi, natsional'noi ta religiynoi diyal'nosti (1934-1941) / Ya. Ramach // Osobistist', suspil'stvo, derzhava: problemi minulogo i s'ogodennya. Materiali II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. u 2 ch. - Ch. I. - Sumi, 2016. - S. 52-55.
37. Malyatsko M. Preosvyashchennyi Vladika d-r Dionisiy Nyaradi - apostol i misioner / M. Malyatsko // Bogosloviya. - Rim, 1995. - Ch. 59. - S. 147-193.

38. Ramach J. Rusinsko narodno prosvetno drushtvo i retseptsija o Potkarpatskoj Rusiji/ Karpatskoj Ukraïni u њegovim izdaњima 1938-1939. godine / J. Ramach // Istrazhivaња. - Novi Sad, 2013. - T. 24. - S. 457-475.
39. Tsap M. M. Tema Karpatskey Ukraïni u periodichnikh i knižhkovikh vidan'okh Rusnatsokh i Ukraïntsokh Jugoslavii / M. M. Tsap // Tsap M. M. Na zhidlokh dukhovnosti. - Novi Sad, 2014. - S. 119-123.
40. Ramach Ya. Vidannya Rus'kogo narodnogo osvitr'ogo tovaristva v Jugoslavii pro ukraïntsv Galichini (1921-1941) / Ya. Ramach // Ukrajinistika - minulost, paitomnost, budoucnost III - Kolektivni monografie, Masarikova univerzita Brno. - Brno, 2015. - S. 487-496.
41. Ramach Ya. Tizhnevnik «Ruski novini» v Jugoslavii pro Golodomor 1932-1933 rr. v Ukraïni / Ya. Ramach // Osobistist', suspil'stvo, derzhava: problemi minulogo i s'ogodennya. Zbirnik materialiv Mizhnar. nauk. konf. u 2 ch. - Ch. 2. - T. I. - Sumi-Kurs'k, 2014. - S. 42-49.
42. [Anonim]. O sotsyalizmu // Ruski kalendar 1923. - Ruski Kerestur, 1923. - S. 17-23.
43. Pavich Yu. Diystvovane «Ruskogo Narod. Prosvitnogo Drushtva» u roku 1920./21. / Yu. Pavich // Ruski kalendar 1922. - Ruski Kerestur. - S. 11.
44. Kraysar I. O ruskikh shporovnikh kasokh / I. Kraysar // Ruski kalendar 1931. - Ruski Kerestur, 1931. - S. 131-136.
45. O. M. Khasen kooperativokh / M. O. // Ruski novini. - Novi Sad, 1929. - Ch. 32. - S. 1.
46. Bordash A. Keresturski tsekh remeselnikokh / A. Bordash // Narodni kalendar 1982. - Novi Sad, 1982. - S. 85-97.
47. [Anonim] Stota rochnitsa Maystorskogo druzhtva // Ruski novini. - Dyakovo, 1934. - Ch. 50. - S. 3.
48. [Anonim] Vel'ke torzhestvo u Ruskim Keresture. Preslava 20-rochnitsi zedinjenja, poshvetsane novey shkoli i Remesel'nogo Domu // Ruski novini. - Ruski Kerestur, 1938. - Ch. 47. - S. 3.
49. Torma O. Nasho maystrove i tarrovtsi u Shidu / O. Torma // Ruski kalendar 1940. - Ruski Kerestur, 1940. - S. 119-122.
50. Sagan G. V. Yugoslav'yani u KhKh stolitti: gromads'ki ta kul'turni zv'yazki z Ukraïnoyu / G. V. Sagan. - K., 2012. - 567 s.

Рамач Янко

доктор исторических наук, профессор, Университет г. Новый Сад (Сербия)

ОБЗОР ИСТОРИИ РУСИНОВ В ЮГОСЛАВИИ (1918-2000)

В статье подан обзор истории русинов в Королевстве сербов, хорватов и словенцев (с 1929 г. Королевство Югославии) и Социалистической Югославии (1945-2000). Проанализованы основные процессы и тенденции развития экономической и общественной жизни, охарактеризованы их успехи в развитии образования, культуры, национальной жизни.

Ключевые слова: русины, Югославия, образование, культурная жизнь, социально-экономические обстоятельства, национальный вопрос.

Ramach Janko

Dr. (History), Professor, University Novi Sad (Serbia)

THE REVIEW OF THE HISTORY OF THE RUTHENIANS IN YUGOSLAVIA

(1918-2000)

The article gives a review of the history of the Ruthenians in Yugoslavia since its proclamation in 1918 up to its disintegration at the end of the XXth century. Between the two world wars there were 20-25 000 Ruthenians in Yugoslavia who predominantly lived in the villages in Backa, Srim and Eastern Slavonia and were engaged in agriculture. Poor peasants made the biggest part of the Ruthenian village inhabitants.

According to religious denomination, more than 90 % of the Ruthenians were Greek Catholics and they were under the jurisdiction of the Greek Catholic Eparchy of Krizevci.

The Ruthenian National Educational Society (RNES), founded in 1919 as a cultural, educational and national organization, was very active in organizing the peasants, founding the cooperatives of producers and credit and cash savings and in uplifting the general economic and social level of everyday life of their compatriots. With its cultural, educational and national

activities, the RNES gave the basic framework in education, development of the Ruthenian language and literature and the whole cultural and national life. It published the weekly newspaper "Ruski novini" (Ruthenian Newspaper), „Ruski kalendar“ (The Ruthenian Calendar), school textbooks and other publications.

As a counterbalance to the activities of RNES, in 1933 was founded the Cultural and Educational Union of the Yugoslav Ruthenians. In national terms, the Union took the pro-Russian side and pleaded for the conversion of the Greek Catholic Ruthenians to Orthodox religion.

After the end of the World War II, the Ruthenians in the Socialist Yugoslavia kept the national rights they had had in the pre-war period, and with the institutionalization of other forms of the educational and cultural life, the realization of these rights was raised to a higher level. Elementary schools in the Ruthenian language were founded wherever possible. The state secured the publication of textbooks in the native language.

After the liberation was founded the company „Ruske slovo“ (The Ruthenian Word). It started publishing the weekly newspaper „Ruske slovo“ (The Ruthenian Word), „Narodni kalendar“ (The National Calendar) and other magazines and publications. The radio and TV programs in the Ruthenian language were broadcast. In the intellectual circles of the Yugoslav Ruthenians, there existed two parallel opposed viewpoints on the national identity of the Ruthenians - a pro-Ukrainian one, according to which the Ruthenians make part of the Ukrainian nation, and an autochthonous one, according to which the Ruthenians are a separate Slavic nation.

Key words: Rusyns, Yugoslavia, education, cultural life, socio-economic circumstances, the national question.